

травня 2009 р.) / [редкол. : Г.І. Гончарук (голова)]. - Одеса: Астропринт, 2009. - С. 12-16.

9. Барцьось В. Народний Рух України на Вінниччині (1988-1991 рр.) В. Барцьось // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28-29 травня 2009 р.) / [редкол.: Г.І. Гончарук (голова) та ін.]. - Одеса : Астропринт, 2009. - С. 17-24.

10. Гарань О. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України / О. Гарань. - К. : Либідь, 1993. - 200 с.

11. Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія. - Одеса : Астропринт, 1997. - 380 с.

12. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989 - 2002): Монографія. - Одеса : Астропринт, 2006. - 176 с.

13. Касьянов Г.В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 - 80-х років в Україні / Г.В. Касьянов. - К. : Либідь, 1995. - 222 с.

14. Матеріали другого з'їзду Народного руху України // Тисяча років української суспільно-політичної думки : в 9 т. / [упоряд. Віталій Дончик]. - К. : Дніпро, 2001. - Т. IX (1989-2000 рр.). - С. 108-161.

15. Одержимість : інтерв'ю Юрія Зайцева з Ігорем Калинцем / [вступ. ст. Ю.Д. Зайцев]. - Львів : "Піраміда", 2002. - 178 с.

16. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову / [редрада М. Горинь, І. Драч, В. Дончик та ін.]. - К. : НРУ, 2000. - 496 с

17. УГС: Інформатор // Українське слово. - 1989. - 8 жовтня. - С. 4.

18. Шановська О.А. Хвиля національного відродження в Україні (1988 - липень 1990) // Труды Одесского политехнического университета. - 1999. - Вып. 2 (8). - С. 298 - 301.

Кравець Т.В.

УДК 94(477):929Аркас"1850/1909"

М.М. АРКАС ЯК ПРОВІДНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Висвітлюється постать М.М.Аркаса як провідного діяча українського національного Відродження, його роль у процесі генерації української національної ідеї кінця ХІХ - початку ХХ століття.

Ключові слова: українське національне відродження, українська ідея, громадівський рух, світогляд, історія, просвітництво, гуманізм, "Історія України-Русі", "Катерина", "Просвіта".

Миколаївець Микола Миколайович Аркас (1853-1909) - виходець із сім'ї адмірала, який вірно служив імперії, український громадський просвітитель у галузі театру, музики, історії. Він займає особливе місце

у національній культурі як відомий український історик, композитор, громадський діяч. М.М. Аркас займає чільне місце серед провідних діячів українського національного Відродження. Все його свідоме життя було присвячене служінню українській ідеї.

Дотепер науковцями та дослідниками вивчено та проаналізовано великий масив документів, які висвітлюють життя та діяльність М.М. Аркаса, його творчі здобутки. Але деякі аспекти становлення Аркаса як науковця-історика, генератора державницьких ідей в історичній науці залишилися поза увагою дослідників. У часи "хрущовської відлиги" з'явилася перша монографія дослідника Л.С. Кауфмана про Миколу Аркаса як композитора "М.М. Аркас. Нарис про життя і творчість". Серед писемних джерел також важливе значення має роман-пошук Віктора Жадька "Грек із душою українця" - біографічний роман про М.М. Аркаса. Творчість та діяльність Аркаса досліджували також В.Г. Сарбей, який написав передмову до "Історії України-Русі", О. Полухіна опублікувала статтю в обласній газеті "Південна правда" "М. Аркас: музика та історія", І.Ю. Береза видала статтю "Микола Аркас", де розповіла про творчість та внесок Миколи Аркаса у пробудження національної свідомості. Важливу роль у дослідженні життя та творчості М. Аркаса становить книга "Шануючи пам'ять патріота України. Документи і матеріали про життя та діяльність М.М. Аркаса" (В.П. Шкварець, В.І. Друмов, І.М. Шешунова). Вагоме місце займає монографія В.П. Шкварця "Микола Миколайович Аркас: життя, творчість, діяльність". Це перше комплексне у вітчизняній історіографії монографічне дослідження про Миколу Аркаса.

Перші роки свого життя М.М. Аркас провів у північній столиці Російської імперії. Виховання отримав традиційне: його доглядали гувернер-німець і бонна-англійка. Але маленький Микола генетично був пов'язаний з простим українським народом, бо його мати-українка виховувалася серед селянських дітей і так само дивилася на виховання своєї власної дитини.

Мати прищепила синові любов до народної пісні та казки, до народу й України, навчила його рідної мови - власне, прищепила йому український менталітет, посіяла зерно українського патріотизму. Дослідники вважають, що з дитинства він відчув себе сином України [1, 37]. Усе це яскраво проявлялося і під час щорічного перебування влітку у маєтку Стара Богданівка.

З 1866 по 1870 р. Микола Аркас навчався в Одесі в приватній гімназії, яку очолювали досвідчені педагоги Федір та Петро Стародубцеви. Серед викладачів гімназії такі помітні особистості, як вчитель історії

Л.А. Смоленський, активний член громадівського руху в Одесі [2, 81-82].

Потяг до мистецтва, музики, театру виявився у М.М. Аркаса ще в дитячому віці. Серед викладачів гімназії - талановитий український композитор, автор знаменитих "Вечорниць", П.І. Ніщинський (1832-1896), який одразу помітив цю схильність свого учня, а також його музичні здібності. Ніщинський обережно і делікатно продовжив виховання Миколи, яке свого часу почала його мати.

З 1870 по 1875 рр. Микола Аркас, якому тоді вже виповнилося 18 років, вступив і навчався на відділенні природознавчих наук фізико-математичного факультету Новоросійського університету в Одесі, який закінчив на "відмінно".

Роки навчання в університеті мали велике значення для формування світогляду М.М. Аркаса. Завдяки Ніщинському він познайомився з видатним майстром української сцени М.Л. Кропивницьким. Вони швидко подружилися. М.М. Аркас став кумом М.Л. Кропивницького, хрещеним батьком його доньки Марії. У Кропивницьких часто збиралися тоді члени одеської "Громади" П.І. Ніщинський, Л.А. Смоленський, брати Зайкевичі, В.Г. Мальований та інші [15]. З допомогою Кропивницького Аркас почав брати участь у виставах Одеського нового театру як актор-аматор. Ця діяльність так захопила молодого Аркаса, що він годинами ходив по вулицях, обдумуючи сюжети п'єс з української тематики. Безперечно, ця дружба ще більше зблизила Аркаса з українським мистецтвом і допомогла йому в майбутньому створити оперу на сюжет Шевченківської "Катерини" [3, 12].

Ще з студентських років Аркас почав глибоко знайомитися з історією України, а також з друкowanими доробками професійних істориків. З часом ця зацікавленість переросла у дещо більше... Замислив все це проаналізувати і узагальнити, а потім створити рукопис для домашніх потреб: навчити і виховувати онука Миколу. Метою Аркаса було донести до найширших людських мас ще один наш великий духовний скарб - історію, значення якої - одна з підвалин незалежного мислення і діла [4, 39-41].

Перебування в селі кожного літа сприяло вивченню Аркасом селянського побуту, допомогло йому зрозуміти душу селянина, ті бажання, мрії і сподівання, якими він жив. Зрозуміти процес формування світогляду М. Аркаса допомагає його щоденник за 1875 р. На його сторінках проступає чітка моральна орієнтація на загальноукраїнські цінності. М. Аркас ототожнює себе з українським народом, зокрема, з селянами родинного маєтку Богданівна.

Мрією двадцятидвохлітнього Аркаса було невибагливе сільське життя з милою коханою дружиною. Він настільки за літо звикався з селянським

життям, настільки переймався селянськими турботами, настільки вrostав в селянський побут, що описуючи той чи інший епізод в Богданівні, позначав його такими вимірами часу: "коли пани повечеряли", "коли пани пообідали" або "коли пани полягали спати". Мова йде про його власних батьків. Цей сюжет красномовно свідчить, що сенсорика М.М. Аркаса була включена в національно-просторовий вимір. Він ототожнював себе з українським народом не лише на свідомому, але й на півсвідомому рівні [5, 37-38].

В юнацькі роки М.М. Аркасу була притаманна мрійливість, споглядацький стан та національний світогляд. Про тверді переконання та міцну вдачу свідчить інший факт, а саме - український народний одяг, в який вбирався син адмірала Аркаса. Влітку це була вишита сорочка та солом'яний бриль, взимку - смушкова шапка та свитка. Ноги були взуті в чоботи. Цей одяг драгував батька, але М.М. Аркас вперто продовжував його носити.

В студентські роки особливо яскраво виявилася ще одна риса Аркаса, яка в майбутньому принесе йому славу мецената. Це ні з чим незрівняна турбота про інших. Сам дуже невибагливий, він всі отримані з дому гроші роздавав тим, хто просив у нього допомоги. Матеріальні прояви побуту його зовсім не займають. Чай з хлібом - це його звичайний обід. Батька це дуже розсердило, він особисто сплатив весь пансіон сина в готелі, висилаючи лише крихту грошей на дрібні кишенькові витрати [6, 8-9].

Вся сім'я Аркасів дуже любили займатися господарством. Вони вирішили купити землі в селі Христофорівка (нині село Христофорівка, Баштанського району, Миколаївської області). Там на будівництві будинку Микола працював як тесля, сам зробив купальні, ладнав дах на службовому приміщенні [7, 3].

Дуже часто з Аркасом траплялися ситуації, коли його сприймали за простого селянина, але це його не обурювало, а навіть забавляло. Йому подобалося, що його сприймають як селянина і подобалось давати зрозуміти оточуючим наскільки вони помилялись. З іншого боку він не переставав носити селянський одяг. Змолоду М.М. Аркас став на національні українські позиції, тим самим намітивши власний шлях, який виділив його з загального контексту родини Аркасів. Ментально Аркас був більш споріднений з українською національною інтелігенцією, ніж з тою частиною суспільства, до якої належав.

У 24 роки Микола Миколайович Аркас одружився з донькою капітана II рангу І.С. Шишкіна. Проживали в Миколаєві в будинку який зберігся до наших часів (на розі вулиць Артилерійської та Великої Морської), який Ольга Іванівна (дружина Аркаса) отримала в спадок. Подружжя переробило його в українському стилі, надавши атлантам та каріатидам вигляду українок та українців, а стелю оздобили українським орнаментом. В цьому будинку

М.М. Аркас з дружиною прожили до початку 80-х років XIX ст.. Після смерті батька вони перебралися до великого адміральського будинку [8].

Аркас М.М. був щасливий у шлюбі. У Ольги Іванівни була щаслива душа і неабиякий розум. Вона цілком досягнула свого чоловіка і перейнялася його справами. В той же час це була жінка міцної вдачі, вольова та енергійна, їй доводилося всі господарські та фінансові справи тримати під своїм контролем.

Аркас О.І. доклала чимало зусиль, коштів, щоб врешті-решт, це видання побачило світ в 1912 р. у Кракові. Таким чином, є всі підстави стверджувати, що дружина М.М. Аркаса поділяла його погляди і надавала можливість цілковито присвятити себе творчій праці [9, 100-101].

Першою великою справою М.М. Аркаса, що відразу поставила його в ряди видатних діячів української культури, була опера "Катерина" - перша опера на Шевченківський сюжет. Створена вона на основі народної пісенності. М.М. Аркас від матері перейняв любов до музики. В студентські роки він записав близько 80 пісень у Херсонській губернії. Є записи окремих мелодій і в його щоденнику [10, 77]. Після інсульту, що стався наприкінці 90-х років XIX ст., його права рука стала неслухняною і він не сідав за музичний інструмент [11, 15]. Проте сучасники згадували випадки, коли М.М. Аркас ходив до "Просвіти", замикався в залі і подовгу грав на фортепіано [12].

На землях в маєтку Христофорівка М.М. Аркас випадково знайшов джерельце. Обладнав його і розпочав насадження дерев. Зараз це великий ліс. За свідченнями старожилів села, М.М. Аркас вечорами влаштовував читання "Кобзаря" Т.Г. Шевченка для всіх бажуючих селян. Він розповідав також про історію Запорозької Січі, звичаї запорожців, їх подвиги [7, 3].

Головною ж своєю метою в маєтках М.М. Аркас вважав розбудову української школи, яка б розвивала національне почуття та любов до усього рідного, виховувала справжніх дітей України. М.М. Аркаса непокоїло, що діти погано розуміють викладення матеріалу нерідною мовою. Він вважав, що навчання дітей російською мовою призводить до порушення установлених звичаїв. Діти заносять себе над батьками, бо "нахваталися" кілька фраз "чиновницької" мови [13, 106].

В своїх маєтках Христофорівка та Богданівка М.М. Аркас відкрив школи. За свій кошт він збудував приміщення школи в Христофорівці. Українська школа в Богданівці проіснувала всього два роки. За доносом священика вона була прикрита. На фундацію інших українських шкіл М.М. Аркас планував віддати 50% прибутків від продажу його книги "Історія України-Русі" [14, 8].

Аркас М.М. допомагав і діячам української культури. До нього також зверталися Г. Хоткевич, який видавав "Альбом історичних діячів" та підручник

гри на бандурі, і М.С. Грушевський, який опікувався безкоштовно студентськими їдальнями у Львівському університеті, і Леся Українка для запису та публікації мелодій, історичних дум і пісень від кобзарів [15] та багато інших. Також Аркас допоміг у 1908 р. редактору "Історії України-Руси" В.М. Доманицькому, коли той поїхав лікуватися за кордон [9, 104].

Просвітницький, гуманістичний світогляд, ідея піднесення української національної свідомості природно підштовхнули Аркаса до організації в 1907 р. в Миколаєві товариства "Просвіта". На Миколу Миколайовича випав основний тягар організаційної роботи, складання статуту, оформлення всіх необхідних паперів і документів. Він розумів, що цього можна досягти лише через щоденну, рутинну роботу.

Робота з головою захопила М.М. Аркаса. В 1908 році він відмовився від дуже престижного звання командора Миколаївського Яхт-клубу. М.М. Аркас був одним із засновників Миколаївського Яхт-клубу у 1887 р., а з 1901 р. став його командором, йому належала одна з найкращих яхт "Оксана" [16, 2]. Відмова М.М. Аркаса бути командором викликала незадоволення в пресі. Його уподобання драгували більшість миколаївського дворянського прошарку, але М.М. Аркас не звертав на це уваги.

Микола Аркас докладав чимало зусиль, щоб піднести діяльність "Просвіти" на високий рівень. Він наполягав, щоб музичні та театральні вечори проводилися також і влітку, на свіжому повітрі. Сам входив до найменших дрібниць, таких, як влаштування сцени, ремонт м'яких меблів, розрізання килиму, фарбування підлоги [17, 64-65].

Свої думки щодо можливості існування сучасної йому України, як окремої держави, М.М. Аркас висловлював тільки в колі близьких йому людей. Читаючи та аналізуючи листування М.М. Аркаса з Т.Ю. Литвином, можна дійти до висновку, що Микола Миколайович був розважливою та поміркованою людиною. Він умів налагоджувати відносини з місцевою владою. Так, влітку 1908 р., за ініціативою Аркаса, "Просвіта" орендувала приватний садок для влаштування вистав та вечорів танців. Про кожний такий захід треба було заздалегідь попередити поліцмейстера, так само, як і про розклеювання афіш. Коли всім цим займався син адмірала Аркаса - М.М. Аркас, проблем не виникало. Коли ж він був у від'їзді і оргпитання випадали на інших членів "Просвіти", то виникали труднощі. Просвіт'яни просто забували попереджати владу. Це мало негативні наслідки. Захід забороняли, афіші зривали, на що молоді члени "Просвіти" реагували дуже гостро. Виникла конфліктна ситуація, яка загрожувала вилитися в заборону Миколаївського товариства "Просвіта"

взагалі. І лише втручання М.М. Аркаса могло призвести до нормалізації становища. Його авторитет був беззаперечним [18, 18] .

З огляду на вище викладене, є підстави стверджувати, що М.М. Аркас вдало поєднував палкий патріотизм, емоційність з практицизмом та поміркованістю. Саме це забезпечувало плідну роботу миколаївської "Просвіти". В цьому зв'язку важко не погодитися з відомим київським вченим В.І. Ульяновським, який зауважував, що М.М. Аркас - "людина емоційна, з вразливою психікою, але твердим характером, він поєднував у собі такі риси романтика (у поглядах на минуле і майбутнє) і патета (в оцінці сучасного). Разом з тим, у кожній конкретній справі він міг твердо оцінити ситуацію і одночасно з емоційним виявом обурення вжити цілий ряд практичних заходів задля покращення справи" [14, 13].

На становлення М.М. Аркаса, як історика, мало вплив відродження кінця XVIII - першої половини XIX століття. Важливим джерелом формування його історичних поглядів передусім була його знаменита родина. Батько, Микола Андрійович, приділяв багато уваги розвиткові в Миколаєві шкіл грамотності, захоплювався українською історією та культурою, за що ревні хранителі царського режиму звинуватили його в "українофільстві". Дядько Миколи, Захар Андрійович, генерал-лейтенант, заснував у Севастополі славнозвісну Морську бібліотеку. У зв'язку зі Східною війною вона в 1855-1890 рр. знаходилася в Миколаєві, відіграла велику роль у культурному житті цього Південноукраїнського краю.

Миколі Миколайовичу Аркасу часто дорікають, що він не зосередив свій творчий хист в якомусь напрямку. Але творча діяльність Аркаса розпочалася тоді, коли свідомих культурних українських сил було мало. Тож йому довелося одночасно бути збирачем українських пісень, композитором, істориком, головою Миколаївської "Просвіти". Продовжуючи традиції роду Аркасів, він завжди відгукувався на нагальні вимоги, висунуті часом. Син українки Богданович з Чигиринщини, М.М. Аркас усвідомлював себе невід'ємною складовою етносоціокультурного середовища України. Але, крім усвідомлення, він фактично і був цією складовою, більше того, він здійснював вплив на формування суспільної свідомості цілої нації.

Таким чином, своєю послідовною діяльністю з пропагування рідної мови, історії і культури Аркас вніс вагомий внесок в утвердження національної свідомості українського народу. Микола Миколайович не був ані професійним істориком, ані музикантом, проте цариною його діяльності стала генерація української ідеї, пробудження свідомості нації. Є всі підстави говорити про М.М. Аркаса, як про видатну особистість України, моральний орієнтир нації. Його пам'ять увіковічена в м. Миколаєві. Ім'я історика носить народний хор

Миколаївської філії національного університету культури та мистецтв, а також Перша українська гімназія; Обласним управлінням культури заснована премія імені М.М. Аркаса в 1994 р., а обласною - в 1996 р.

Kravets' T.V.

M.M. ARKAS AS A LEADING ACTOR OF UKRAINIAN NATIONAL RENAISSANCE

The figure of M.M.Arkasa is lighted as leading figure of Ukrainian national Revival, his role in the process of generation of the Ukrainian national idea of end XIX - beginning of a XX age.

Keywords: Ukrainian national revival, Ukrainian idea, gromadivsky motion, world view, history, elucidative, humanism, "History of Russia" of Ukraine, "Kate-rina", "Education".

Кравець Т.В.

Н.Н. АРКАС КАК ВЕДУЩИЙ ДЕЯТЕЛЬ УКРАИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ВОЗРАЖДЕНИЯ

Освещается личность Н. Аркаса, как ведущего деятеля украинского национального Возрождения, его роль в процессе генерации украинской национальной идеи конца XIX- начала XX века.

Ключевые слова: возрождение, украинская идея, общественное движение, мировоззрение, история, просвещение, гуманизм.

Джерела та література

1. Шкварець В.П. Епістолярний спадок М.М. Аркаса // Проблеми історії та сучасного етапу науки Української держави. Збірник наукових праць. - Миколаїв - Одеса, 2002. - Т. 1.
2. Линьов В.В. Діяльність М.М. Аркаса на ниві національно-культурного визначення народу України // Джерела духовності. Науково-практична конференція до 140-річчя М.М. Аркаса - Миколаїв, 1993. - 108 с.
3. Жадько В.О., Жадько К.П. Микола Аркас - композитор, публіцист і один з першопрохідців національного відродження України // Українська періодика: історія і сучасність. - Львів, 1993.
4. Момот О.Г., Коврига О.Ю. Становлення М.М. Аркаса як історика України // М.М. Аркас: погляд із сьогодення. Збірник матеріалів II Міжвузівської студентської науково-практичної конференції. - Миколаїв, 1998. -С. 39-41.
5. Варушкін О.С. Микола Миколайович Аркас - наш земляк, уродженець Північного Причорномор'я // М.М. Аркас: погляд із сьогодення. Збірник матеріалів II Міжвузівської студентської науково-практичної конференції. - Миколаїв, 1998. - С. 37-38.
6. Ржепецький Л. Микола Аркас і національне відродження // Відкритий урок. - 2005. - 2 лютого. - С. 8-9.

7. Бондарчук Н. У Христофорівку, до Миколи Аркаса...//Рідне Прибужжя. - 2003 .- 31 жовтня.

8. Шкварець В.П. Микола Миколайович Аркас : Життя. Творчість. Діяльність: - Миколаїв - Одеса, 2002. - 254 с.

9. Березовська Т.В. Історичний портрет роду Аркасів. - Миколаїв, 2005. - 215 с.

10. Березовська Т.В. Щоденник молодого Аркаса як джерело формування його духовного космосу // Музейний часопис (До 90-річчя Миколаївського обласного краєзнавчого музею). - Миколаїв, 2003. - С. 77-81.

11. Аркас М. Історія України-Русі. Вступне слово і коментарі В.Г. Сарбея. - К.: Вища школа, 1990. - 456 с.

12. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907). - Львів: Накладом видавничої спілки "Діло".-Ч.1, 1925.-60 с.

13. Андріяш В.І. Місце і роль М.М. Аркаса у відродженні національної школи // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Вип.4. Історичні науки. - Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. - С. 104-108.

14. Ульяновський В.І. Українська справа в житті Миколи Аркаса // Бібліотечка українознавства для вчителя. Науково-методичний вісник. - Вип.1. - Миколаїв, 1993. - 80 с.

15. Камінський Ф. Листування Лесі Українки з М.М. Аркасом // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. - 1963. - №4. - С. 48-50.

16. Яринчук И. Здесь раньше дом стоял... // Вечерний Николаев. - 1992. - 29 октября.

17. Сасюк С.Г. М.М. Аркас як керівник Миколаївської "Просвіти" // М.М. Аркас: погляд із сьогодення. Збірник матеріалів II Міжвузівської студентської науково-практичної конференції. - Миколаїв, 1998. - С. 63-69.

18. Література рідного краю (Письменники Миколаївщини): Посібник-хрестоматія /Уклад, і заг. редакція Н.М. Огернич. - Миколаїв: Вид-во МОІППО, 2003.-212 с.

Передерій І.Г.

УДК 94 (477) "1917 - 1920": 323 (092)

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ ТА УКРАЇНЬСКА ВЛАДА ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917 - 1920 рр.

У статті досліджується ставлення політика та громадського діяча В. Липинського до української влади доби національно-визвольних змагань 1917 - 1920 рр. Аналізується вплив на формування цього ставлення безпосередньої участі В. Липинського у державотворчих процесах, а також політики, котру проводили уряди Центральної Ради, Гетьманату Павла Скоропадського та Директорії.

Ключові слова: В. Липинський, Центральна Рада, Гетьманат Павла Скоропадського, Директорія, державотворення, політична влада.